

2. Полонська Ю. В. Теоретико-правові аспекти вдосконалення дактилоскопічної реєстрації. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 1 (21). С. 70–74.

3. Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 684 с.

4. Волобуєв А. Ф., Даньшин М. В., Іщенко А. В. Криміналістика : підручник Харків : МВС України нац. ун-т внутр. справ, 2018. 384 с.

5. Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України: затв. наказом МВС України від 11.09.2001 № 785.

6. Добко С. В. Доцільність впровадження загальнообов'язкового дактилоскопіювання в Україні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : зб. мат. міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювілеїв видатних учених: 95-річчя від дня народження Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народження М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. 360 с.

7. Свобода Є. Й. Деякі аспекти правового регулювання дактилоскопічної реєстрації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3. С. 148–153.

Сергєєва Діана Борисівна,

головна наукова співробітниця
Національної академії Служби безпеки
України, докторка юридичних наук,
професорка, психолог

ТАКТИЧНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Тактичні і психологічні питання забезпечення доказування злочинів проти основ національної безпеки України набувають особливої ваги в умовах воєнного стану, гібридних впливів, технологізації злочинної діяльності та зростання ролі негласних, цифрових і аналітичних джерел інформації. У цій категорії проваджень доказування рідко зводиться до «очевидної події»; воно здебільшого формується як складна реконструкція наміру,

зв'язків, ролей, комунікацій, каналів передачі відомостей, механізмів підготовки й прикриття, що потребує системної криміналістичної організації та тонко налаштованої тактики проведення процесуальних дій. Водночас саме психологічні чинники – мотиваційні структури, страх, лояльність, груповий тиск, травматизація, вплив пропаганди, конфлікт ідентичностей – визначають як поведінку підозрюваних і свідків, так і якість отримуваної інформації, її стійкість при перевірці та можливість використання в суді. Тому забезпечення доказування у справах проти основ національної безпеки повинно розглядатися як інтегрований тактико-психологічний процес, підпорядкований стандартам верховенства права, прав людини, допустимості доказів і судового контролю [1; 10; 15; 18].

Методологічно такі тези спираються на загальні положення теорії криміналістики та криміналістичної тактики, в яких тактика розуміється як система науково обґрунтованих прийомів і рекомендацій щодо організації та проведення процесуальних дій у конкретних слідчих ситуаціях, а також як інструмент досягнення цілей доказування за умови суворого дотримання законності та етичних меж [2; 3; 6; 23]. Водночас сучасне криміналістичне забезпечення доказування розглядає участь сторін у збиранні доказів через призму міжнародних і європейських стандартів, що підсилює значення процедурної «якості» кожної дії: від первинної фіксації до судового дослідження [1]. Для злочинів проти основ національної безпеки це означає, що тактичне рішення завжди має «подвійний адресат»: воно повинно бути ефективним на етапі отримання інформації і водночас витримувати майбутню судову перевірку щодо допустимості, належності й достовірності, а також відповідності принципу несвавільності [10; 15; 18; 25].

Особливості предмета доказування у справах цієї категорії загострюють значення початкового етапу розслідування, коли формуються первинні версії, визначаються «вузлові» факти, обираються джерела і засоби фіксації, а також ухвалюються рішення щодо негласних заходів і збереження цифрових слідів. Проблемадика початку досудового розслідування полягає в ризику втрати найбільш крихких слідів, у тому числі комунікаційних даних, метаданих, цифрових артефактів, а також у ризику передчасного «демаскування» оперативних можливостей і руйнування доказової перспективи. Тактичне завдання полягає у тому, щоб забезпечити збереження доказового

потенціалу без хаотичного накопичення матеріалів: сформувати доказову архітектуру, у якій кожна дія має чітку доказову мету і прогнозований доказовий результат [11; 10; 22]. Психологічно початковий етап є критичним також тому, що саме тут закладається «рамка» сприйняття справи учасниками процесу: свідки можуть обрати стратегію співпраці або мовчання, підозрюваний – стратегію заперечення, раціоналізації чи часткового визнання, а потерпілі чи заявники – стратегію активної підтримки або відходу від співпраці через страх або недовіру. Неврахування цих психологічних аспектів призводить до втрати можливості отримати стійкі показання, забезпечити їх узгодженість із об'єктивними даними і сформувати надійний доказовий «каркас».

Тактика слідчих (розшукових) дій у провадженнях про злочини проти основ національної безпеки повинна виходити з чіткого розуміння їх поняття, класифікації і функціонального призначення, оскільки помилки у виборі інструменту або в його процесуальному оформленні мають незворотні наслідки для допустимості доказів [4]. Практично це означає, що у справах з високою роллю цифрових і документальних джерел особливого значення набувають огляди, обшуки, вилучення, тимчасовий доступ до речей і документів, а також дії, спрямовані на отримання комунікаційних даних і даних із реєстрів. Тимчасовий доступ у таких справах є не лише процесуальним механізмом отримання інформації, а й тактичним інструментом побудови контексту і перевірки версій, особливо коли доказування залежить від ланцюга документів, транзакцій, переписки і цифрових журналів доступу [8]. Психологічна складова тут проявляється у тому, що в середовищах, де ймовірні агентурні або конспіративні зв'язки, учасники здатні швидко адаптувати поведінку, знищувати або змінювати дані, координувати показання; тому тактика отримання доказів повинна враховувати фактор часу, ефект раптовості та контроль над інформаційними витоками, але без порушення законних меж втручання.

Найбільш концентрованим полем тактико-психологічних проблем є застосування негласних слідчих (розшукових) дій і співвідношення їх із оперативно-розшуковими заходами. Теоретично і практично важливо, що змішування цих форм діяльності, підміна процесуальних гарантій оперативною доцільністю або намагання «легалізувати» позапроцесуально здобуту інформацію без належної процедури створюють ризик

дискредитації доказової бази [9; 12; 24]. З позиції криміналістичної тактики це означає потребу в організації комплексу дій: негласні заходи мають проводитися в рамках чіткої доказової мети, із прогнозом того, яким чином результати будуть перетворені на докази, які будуть перевірені в суді, і як буде забезпечено баланс між таємністю методів і правом сторони захисту на ефективне оскарження та перевірку доказів. Психологічно НСРД мають специфічний ризик: вони можуть формувати у слідчого або прокурора «ефект підтвердження», коли фрагменти комунікацій сприймаються як достатні для висновку про умисел або причетність, хоча в суді вони потребують контексту і кореляції з іншими доказами. Саме тому тактика доказування повинна бути спрямована на комплексування: поєднання негласних результатів із відкритими слідчими діями, експертизами, матеріальними слідами, документами і достовірними показаннями [12; 10; 25].

Психологічні питання допиту і роботи з показаннями у справах про злочини проти основ національної безпеки мають підвищену складність через специфічні мотивації учасників. Свідки і підозрювані можуть діяти під впливом страху за себе і сім'ю, лояльності до групи, ідеологічних переконань, шантажу, залежності або травматичного досвіду, а також під впливом дезінформаційних наративів. Тактика допиту в таких умовах повинна виходити з того, що завданням є не лише отримання «визнання» чи «зручної» версії, а формування стійкої, перевірюваної інформації, яка узгоджується з об'єктивними даними. Відтак психологічно виважена тактика включає правильне структурування комунікації, контроль за навідністю запитань, створення умов для вільного викладу, а також своєчасне зіставлення показань із цифровими і документальними слідами. Водночас межа допустимого психологічного впливу є принциповою: будь-які практики примусу чи прихованого маніпулятивного тиску несумісні з верховенством права і породжують ризик визнання доказів недопустимими [15; 18]. У цьому сенсі тактика доказування повинна орієнтуватися на забезпечення прав людини як умови справедливого вироку, що набуває особливого значення в умовах цифрового доказування і технологічних інструментів фіксації [18; 19].

Важливим елементом тактико-психологічного забезпечення доказування є організація взаємодії сторін та суб'єктів розслідування, оскільки у справах проти основ

національної безпеки типово залучаються різні підрозділи, експертні інституції, аналітичні центри, а також відомчі структури, що володіють даними обмеженого доступу. Криміналістика розглядає «організацію» як категорію, що визначає координацію дій, розподіл ролей і управління ресурсами для досягнення тактичної мети, і ця організаційна складова безпосередньо впливає на доказову якість: непогодженість веде до втрати часу, демаскування джерел, суперечностей у документах, порушення ланцюга збереження і, врешті, до процесуальної вразливості [7; 22]. З огляду на змагальність кримінального процесу, тактика повинна враховувати й активність сторони захисту, яка має власні тактичні можливості. Поняття тактики захисника, її місце в системі криміналістичної тактики й її зміст підкреслюють, що захист є не пасивним спостерігачем, а учасником, який перевіряє й оскаржує докази, ставить питання про допустимість, повноту і контекст, а отже, кожен доказовий крок сторони обвинувачення повинен бути підготовлений так, щоб витримати змагальну перевірку [13; 1].

Цифровий вимір доказування в справах проти основ національної безпеки істотно ускладнює і тактичні, і психологічні аспекти. З одного боку, цифрові технології створюють нові джерела доказів і дозволяють реконструювати події за метаданими, логами, трафіком, геолокаціями, історією доступів, що особливо важливо, коли прямі свідчення є нестійкими або відсутні [19]. З іншого боку, цифрові докази вимагають суворої процедури збереження цілісності, відтворюваності, належного протоколювання і експертної інтерпретації, а також підвищують ризики порушення приватності та надмірного втручання. Європейські стандарти цифрового доказування і процесуальні проблеми в цій сфері підкреслюють необхідність забезпечення прав людини, пропорційності та судового контролю, інакше технологічна «перекональність» даних не перетворюється на юридично значущий доказ [19; 18; 15]. Психологічно цифрові докази мають подвійний ефект: вони можуть зменшувати простір для маніпуляцій показаннями, але водночас створюють у суду і сторін ризик «переоцінки технології», коли складний технічний продукт сприймається як безпомилковий. Тактичне завдання полягає у коректному поясненні суду джерела і меж надійності цифрових даних, їх кореляції з іншими доказами та усуненні сумнівів щодо маніпуляцій або втрати цілісності.

У сучасних умовах особливе значення має використання новітніх технологій і аналітичних методів у документуванні атак та інших посягань, що потенційно стосуються національної безпеки і критичної інфраструктури. Питання інтелектуального аналізу мультисенсорних даних і використання його результатів у доказуванні демонструє, що доказування дедалі частіше включає складні аналітичні продукти, де потрібно поєднати різноманітні джерела, забезпечити їхню верифікацію і процесуальну «прозорість» [17]. Тактична проблема тут полягає у забезпеченні відтворюваності та перевірюваності: якщо результат аналізу не може бути пояснений і перевірений у суді, він залишається на рівні оперативної інформації. Психологічна проблема полягає у сприйнятті таких технологій: у суді можуть виникати когнітивні перекоси, пов'язані зі складністю розуміння, тому тактика доказування повинна включати адаптовану подачу, експертне пояснення і демонстрацію того, що висновок ґрунтується на коректній методиці та достовірних даних [17; 14].

Наскрізним критерієм тактичних і психологічних рішень у забезпеченні доказування злочинів проти основ національної безпеки є верховенство права, що задає межі допустимого і формує стандарт справедливого та контрольованого доказування. Методологія верховенства права у кримінальному процесуальному доказуванні підкреслює, що ефективність кримінального переслідування не може виправдовувати свавільні втручання, а судовий контроль і перевірюваність процедур є системною гарантією якості доказів [15]. Вплив правових позицій Верховного Суду на формування доктрини й практики доказового права підсилює вимогу до мотивованості, належності й допустимості доказів, а також до коректного балансу між інтересами безпеки і правами людини [16]. У цій логіці тактичні прийоми, зокрема у сфері НСРД, цифрового доказування, тимчасового доступу, допитів і експертиз, мають оцінюватися не лише за критерієм «чи дали результат», а й за критерієм «чи створили вони доказ, здатний витримати змагальну та судову перевірку» [1; 10; 18; 25].

Отже, тактичні і психологічні питання забезпечення доказування злочинів проти основ національної безпеки України формують єдиний комплекс, у якому криміналістична тактика, організація розслідування, правильний вибір і проведення слідчих та негласних дій, робота з цифровими технологіями і доказами, а також психологічно виважена комунікація з

учасниками процесу підпорядковані стандартам верховенства права і прав людини. Проблемні питання зосереджуються навколо ризиків процесуальної дискредитації доказів через змішування оперативних і процесуальних режимів, навідності та психологічного тиску при отриманні показань, надмірності цифрового втручання, «переоцінки» технологічних продуктів, а також навколо недостатньої організаційної узгодженості дій і дефіциту методичних стандартів для складних аналітичних джерел. Вирішення цих проблем можливе лише за умови системного криміналістичного забезпечення, де тактика є науково обґрунтованою, психологічно коректною, процесуально чистою і орієнтованою на доказову стійкість у суді.

Список використаних джерел

1. Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження: міжнародні, європейські, національні стандарти : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. 458 с.
2. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: монографія. Харків : Право, 2020. 386 с.
3. Криміналістична тактика: навч. посіб. / О. В. Бишевец, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергеева та ін. ; за ред. М. А. Погорецького, Д. Б. Сергеевої. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Алерта, 2017. 244 с. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8398>
4. Погорецький М. А. Слідчі дії: поняття і класифікація. *Наук. вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ.* 2008. № 1. С. 142–148.
5. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2011. № 1 (3). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf>
6. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2012. № 1(5). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>
7. Погорецький М., Сергеева Д. Щодо визначення поняття «організація» у криміналістичній науці та його співвідношення із криміналістичною тактикою. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2012. Вип. 93. С. 14–17. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8569>
8. Погорецький М. А., Коровайко О. І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних

провадженнях про злочин, учинені організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)* : наук.-практ. журн. Київ : Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. 2013. № 1 (29). С. 234–242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2013_1_28

9. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 137–141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_34

10. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf

11. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/download/431/400/>

12. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ. 2013. № 1. С. 270–277. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_48

13. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 113–123.

14. Погорецький М. А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів (проблемні питання). *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 84–102. URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2025/05/visnyk_krim_sud_3-4_23_v2_250425_avt2-84-102.pdf

15. Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>.

16. Погорецький М. А. Вплив правових позицій Верховного Суду на формування доктрини та практики кримінального процесуального доказового права України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 4. С. 260–290. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-4-260>.

17. Погорецький М. А., Меленті Є. О. Документування атак держави-агресора на об'єкти критичної інфраструктури України: методика інтелектуального аналізу мультисенсорних даних та використання його результатів у кримінальному процесуальному доказуванні. *Право і суспільство*. 2025. № 4. С. 251–274. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.1.36>.

18. Погорецький М. А. Забезпечення прав людини в цифровому доказуванні як умова реалізації принципу верховенства права та постановлення справедливого вироку. *Право України*. 2025. № 9. С. 60–74. DOI: 10.33498/loiu-2025-09-060.

19. Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч. 3. С. 239–256. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.37>.

20. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності : навч. посібн. / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, З. М. Топорецька та ін. ; за ред. проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2025. 376 с. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8265>

21. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посібник / О. В. Бишевець, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва та ін. ; за ред. М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої. Київ : Алерта, 2015. 536 с. URL: <https://ir.library.knu.ua/handle/15071834/8407>

22. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

23. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : ХЮІ, 2007. 256 с.

24. Шумило М. Є., Погорецький М. А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Луганського ін-ту внутр. справ*. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. Вип. 3. С. 199–209.

25. Шумило М. Є., Погорецький М. А. Докази і доказування. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажиський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. С. 247–308.